

ՀՐԱՊԱՐԱԿՈՒՄՆԵՐ

ՆՈՐԱՀԱՅՏ ԴՐՎԱԳՆԵՐ ՀԱՄՈ ՍԱՀՅԱՆԻ ԵՎ ՍԻՄՈՆ ՍԻՄՈՆՅԱՆԻ ԼԻՔԱՆԱՆՅԱՆ ԱՌՆՉՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻՑ

ԹԵԿՄԻՆԱ ՄԱՐՈՒԹՅԱՆ

*«Մէկը սակայն իր հոգիին մէջ քեզ բարձր պիտի դասէ:
Այդ «մէկը», գիտցիր, այս պարագային ես չեմ, այլ գալիքն է, ապագան:
Դուն մեծցար՝ գալիքի մէջ»*

Սիմոն Սիմոնյան

Համո Սահյանի ստեղծագործական կյանքում կա ուշագրավ մի դրվագ, որը կապվում է սփյուռքի, մասնավորապես Լիբանանի հայ գաղթօջախի հետ: Բեյրութում 1958–1978 թթ.–ին Սիմոն Սիմոնյանի խմբագրությամբ հրապարակված «Սփիւռք» շաբաթաթերթը, հիրավի, հարուստ նյութ է պարունակում ժամանակի գրական–մշակութային անցուդարձի մասին՝ նաև ըստ ամենայնի լույս սփռելով հայրենիք–սփյուռք այդօրյա գրական

կապերի վրա, որոնք հաճախ դուրս են մնացել մամուլի հետազոտողների ուշադրությունից: Բանն այն է, որ խորհրդային տարիներին «Սփիւռք»-ի որդեգրած

ազգային–ազատական ուղղությունը անհամատեղելի էր խորհրդային մտակաղապարների հետ, ուստի և «Սփիուք»–յան միջավայրը մեծ հաշվով անծանոթ մնաց հայրենի ընթերցողին: Չնայած Խորհրդային Հայաստանի անհանդուժողական դիրքավորումին՝ «Սփիուք» պաբերականը ուշադրության կենտրոնում է պահել հայրենի գրական, մշակութային, հասարակական ու քաղաքական կյանքը՝ արձագանքելով կարևոր իրադարձություններին, մտահոգություններին՝ փորձելով ամեն կերպ սերտացնել գրական–մշակութային կապերը, կամրջել սփյուռքահայությանը: «Սփիուք» շաբաթաթերթին, թեև փոքր–ինչ զգուշավոր, բայց հաղորդակցվել են հայրենի բազմաթիվ նշանավոր գրողներ, մտավորականներ, որոնց թվում՝ Դերենիկ Դեմիրճյանը, Գուրգեն Մահարին, Խաչիկ Դաշտենցը, Պարույր Սևակը, Հովհաննես Շիրազը և շատ ուրիշներ: Վերջինս գրեթե մշտական ներկայություն էր թերթում՝ հաճախ անտիպ ստեղծագործություններով, բաց նամակներով ու հրապարակումներով: Գրական ու մարդկային ջերմ շփումներ ունենալով հայրենի բազմաթիվ մտավորականների հետ՝ Սիմոնյանը «Սփիուք»–ում պարբերաբար հրապարակել է նրանց ստեղծագործությունները, ուսումնասիրությունները, նամակները, զանազան գրությունները, առողջ բանավեճեր ծավալել ազգային հիմնախնդիրների շուրջ, արձագանքել գրական, մշակութային, կրթական նորություններին, հոբելյաններին: Ուշարժան են Սիմոնյան–Դեմիրճյան, Սիմոնյան–Մահարի, Սիմոնյան–Շիրազ, Սիմոնյան–Սևակ, Սիմոնյան–Համո Սահյան գրական ու մարդկային առնչությունները, որոնք լավագույնս արտահայտություն են գտել «Սփիուք»–ի էջերում:

Հակամետ ենք կարծելու, որ հայ հասարակական, քաղաքական, գրական ու մշակութային կյանքի բազմաթիվ բարեփոխություններ, որոնք 1950–1980–ական թվականներին կատարվել են հայրենիքում ու սփյուռքում, մեծապես վերաբերում են «Սփիուք» շաբաթաթերթին և նրա երախտաշատ խմբագիր Սիմոն Սիմոնյանին:

1974 թվականին Լիբանանահայ գրական շրջանակի հրավերով Համո Սահյանը մեկնում է Բեյրութ, որտեղ պետք է նշվեր նրա 60–ամյա հոբելյանը: Սահյանի կենսագիրներին քիչ հայտնի այս անկյունադարձին արձագանքել է Լիբանանի հայկական մամուլը, հատկապես «Սփիուք» շաբաթաթերթը: 1974 թվականի ապրիլի 28–ի թիվ 18 համարում Սիմոնյանն ընթերցողին ուրախությամբ ծանուցում է Համո Սահյանի գալստյան մասին. «Կ’ողջունենք հայրենի բանաստեղծ Համոյ Սահեանը, որ 20 Ապրիլին(1974) ժամանեց Պէյրութ: Տաղանդաւոր, հաւաքաւոր, հայրենասէր ու համեստ բանաստեղծ մըն է Սահեան, որով զօրացաւ հայրենի բանաստեղծութեան արմատը: Վերջին փասնամեակին յարաճուն ու մշտանորոգ վերելք մը ապրեցաւ քերթողութիւնը Սահեանին: Ամենէն աւելի Սահեանով գոցուեցաւ մեծ բացը անդարձ մեկնող բանաստեղծներուն – Մահարի, Զարեան, Տարօնցի, Սեւակ: Իր լրջութիւնը եւ խոհականութիւնը կը յուսադրեն բեղմնաւոր իր վաղորդայնը: Բարի գալուստ կը մաղթենք հայրենի թանկագին բանաստեղծին»³²²:

³²² «Սփիուք», 28 ապրիլի, 1974 թ., թիվ 18, էջ 1:

Ծանուցման ներքո թերթը հրապարակում է Սահյանի «Ինչ արած, մարդ եմ» և «Անունդ տալիս» բանաստեղծությունները, ինչպես նաև լուսանկար՝ արված Վարուժան Սեթյանի կողմից:

Սահյանի այցը Բեյրութ կազմակերպել էր Լիբանանահայ գրական շրջանակը՝ տեղի հայ շնորհալի երիտասարդ գրողների ու արվեստագետների կազմակերպությունը, որի կորիզը կազմում էին մեծահամբավ մի շարք գրողներ: Գրական շրջանակը կազմակերպում էր գեղարվեստական երեկոներ, դասախոսություններ, բանավեճեր, սփյուռքահայ ու հայրենի գրողների ստեղծագործությունների քննարկումներ: Այդ տարիներին լիբանանահայության հետ կապերի հաստատման ու զարգացման գործում մեծ էր Սփյուռքահայության հետ մշակութային կապի կոմիտեի դերը, որը համագործակցում էր նաև Լիբանանի գրական-մշակութային կազմակերպությունների, այդ թվում՝ Գրական շրջանակի հետ, կազմակերպում փոխադարձ այցելություններ, որոնք կոմիտեի աշխատանքներում մեծ տեղ էին զբաղեցնում:

Գրական շրջանակը Համո Սահյանի հոբելյանը հանդիսավորությամբ նշում է 1974 թվականի մայիսի 3-ին Գյուլբենկյան հանդիսասրահում³²³: Բացման խոսք է ասել Մարտիրոս Գուշակճեանը, բանախոսները եղել են Վահե Վահյանը, Անդրանիկ Ծառուկյանը և Գառնիկ Ադաբայանը, ասմունքողները՝ Վահան Թեքեյանը, Թ. Սպիտանյանը, Դոնարան և Մհեր Մկրտիչյանը: Վերջում «հուսք բանքով» հանդես է եկել Համո Սահյանը, որ, խառնվածքով ակնհայտորեն չլինելով նման մեծաշուք հանդիսությունների սիրահար, իր կյանքի ամենաերջանիկ իրադարձությունն է համարել այդ տոնահանդեսը: Սահյանի խոսքն իր հոբելյանին նույն թվականի մայիսի 12-ի համարում հրապարակել է «Սփիւռք» շաբաթաթերթը, որը ներկայացնում ենք ստորև.

«Միրելի բարեկամներ, իմ ապրած ու չապրած 22.099 օրերից ամենանշանակալից օրն է այսօր ինձ համար... Թերեւս, ամենաերջանիկ պահը:

Այս անտեղաւորելիւ անարտայայտելի երջանկութեամբ ես լցուած եմ ոչ իբրեւ բանաստեղծի, իմ հանրաճանաչութեան գիտակցումից: Դրանից ես վախեցած եմ էն գլխից:

Վաղուց եմ հասկացել, որ հանրաճանաչ լինելը վրանգաւոր բան է. նա շղթաներ է բերում գրողի համար, բերում է կախուածութիւն ընթերցողից, քննադատից, կախուածութիւն մինչեւ անգամ քո նախկին գրուածքներից:

Ես կուզենայի միշտ գրել այնպէս, որ թուար թէ առաջին անգամն եմ գրիչ առնում: Ինձ երջանկացնում է ուրիշ մի հանգամանք. ձեզ մօտ, ձեր կողքին, ձեր առջեւ լինելուս հանգամանքը...

Մեծ է իմաստն այս հանդիպման: Սփիւռքի Հայութիւնն իր պատմութեան մէջ, թերեւս, առաջին անգամ նշում է հայրենի գրողի, որպէս իր գրողի յոբելեանը իր յարկի տակ, յոբելյարի ներկայութեամբ: Սա ըստ էութեան հայրենիքի եւ սփիւռքի հայութեան մշակութային կապերի զարգացման կիզակէտն է... Աննախընթաց, իմաստալից մի փորձ: Ես կուզենայի, որ փորձի փոխանակութիւն լինէր սփիւռքի ու հայրենիքի

³²³ Թորանյան Թ., Լիբանանահայ գրական շրջանակի 40 տարին, Պեյրութ, 1990, էջ 56:

միջև: Կուզենայի, որ մեր հայրենիքը արժանի կերպով, առանց խտրականության, նշէր սփիւռքահայ բոլոր արժանաւոր գրողների, որպէս իր գրողների, յոբէյաններն իր յարկի փակ, իր նորօրեայ դահլիճներում, յոբէյարների ներկայութեամբ:

Ինձ ձեզ ներկայանալու պատիւը, հայրենի պոեզիան ներկայացնելու եւ հայրենիքի անունից խոսելու իրաւունքն ինձ փութել է չորս փաստամտակի անընդմէջ իմ փառապանքը հայրենական պոեզիայի բարդ ու դժուարին ոլորաններում:

Այդ մեծ փառապանքիս համար դուք լի ու լի ինձ վարձատրում էք այսօր, ձեր սրտագին ընդունելութեամբ, ձեր եղբայրական վերաբերմունքով, ձեր անմիջակա-նութեամբ, ձեր մտերմութեամբ, մեծարանքի ձեր յուզումնալից խոսքերով:

Սակայն այդ բոլորը ես ընդունում եմ ոչ իբրեւ վարձատրութիւն, ոչ իբրեւ ար-տոնութիւն ու նուէր, այլ որպէս նոր պատուէր ու նոր պարտք: Պատուէր, որ պիտի կատարեմ պատրուով, եւ պիտի հատուցեմ ինչ գնով էլ լինի:

Թող փութեք իմ հասցէին ասուած գնահատանքի եւ մեծարանքի բոլոր ձեր խօսքերը փոխանցել մեր հայրենի բանաստեղծներին, իմ սերնդակիցներին ու գրչակիցներին – Վահագն Դաթեանին, Սիլվա Կապուտիկեանին, Յովհաննես Շիրազին, Գէորգ Էմինին, Մարոյ Մարգարեանին, Հրաչեայ Հովհաննիսեանին եւ իր ստեղծագործութեամբ արդէն աւագի իրաւունք նուաճած իմ կրտսեր գրչեղբոր՝ Ռազմիկ Դաւոյեանին, մեր պոեզիան մարդամէջ եւ աշխարհամէջ հանող այդ փայլուն համաստեղութեանը և այլոց...

Այսօրուայ հաւաքը – յարգանքի այս երեկոն մի կրկին անգամ ցոյց է փալիս Լիբանա-նի Հայութեան կենսունակութիւնը, նրա ամուր կապը հայրենի մշակոյթի հետ, նրա սէրը հայրենիքի եւ հայրենի արուեստի նկատմամբ, գոյատեւելու նրա հաւատն ու կամքը:

Ես լի ու լի կշտացած լինելով յոբէյանական ամէն տեսակ արարողութիւններից, ծափերի որոտից ու դիֆերամբների հրավառութիւնից, հաճոյքով ներկա եղայ այս երեկոյին, եւ նրանից ստացած փառաւորութիւններն անջնջելի կը մնան իմ մէջ մինչեւ օրերիս վերջը: Դրա համար ես անսահմանօրէն շնորհակալ եմ Գրական Շրջանակի ղեկավարութիւնից, ձեր մասնակցութիւնից, ձեր համբերութիւնից, բոլորից:

Շնորհակալ եմ նաեւ այն բանի համար, որ երկու շաբաթ գտնուելով Լիբանա-նում, ձեզ մօտ, ձեր յարկի փակ, ես ինձ փանտէր եմ զգում եւ փան տղայ: Մինչեւ անգամ փանս կարօտելու առիթ ու ժամանակ չեմ ունենում:

Այսպիսի պահերին սովորաբար յոբէյարները հանդիսաւոր խոստումներ են փալիս հետագայ անելիքների մասին... բայց հասնելով որոշ փարիքի, սկսում ես հասկանալ, որ կեանքն ըստ էութեան անընդմէջ կորուստ է: Կորցնում ես ոչ միայն աւրամներդ, մազերդ, աչքերիդ փայլը, այլ նաեւ հոգուդ ուժն ու հարստութիւնը:

Կորում ընկնում են մէկը միւսի ետեւից: Կորում են ոգին հողի հետ կապող պա-րանները, եւ հոգին, համարեա ազատագրուած ճօճում, օրօրում է իր սեպիական թեթեւութիւնից...

Հաւատանք, որ իմ այդ փարիքը դեռ չի հասել... Հաւատանք, քանզի առանց հա-ւատի ապրել չէինք կարող... Եւ դեռ հաւատալու շար բաներ կան»³²⁴:

³²⁴ «Սփիւռք», 1974 թ., 12 մայիսի, թիվ 19–20, էջ 12:

Իր ելույթը Համո Սահյանն ավարտել է հետևյալ բանաստեղծությամբ.

Հաւատում եմ քեզ, Հայոց հանճար,
Քեզ համար դեռ տոներ կգան,
Նարեկացիներ կգան աշխարհ,
Սայաթ–Նովաներ կգան...

Նրանց թռիքը մենք չունեցանք,
Երևի հնար էլ չկար:
Բայց մի համարիիր մեղք ու յանցանք,
Մի կոչիր խեղճ ու փկար:

Մենք հազար մազե կամուրջ անցանք,
Տազնապով անցանք և ահով,
Էլ մենք ինքներս կամուրջ դարձանք,
Որ անցնես մեր վրայով...

Հավատում եմ քեզ, Հայոց հանճար,
Քեզ համար դեռ տոներ կգան,
Դեռ Վարուժաններ կգան աշխարհ,
Սիամանթոներ կգան:

Նույն համարում «Սփիւռք»-ի խմբագիր Սիմոն Սիմոնյանը Սահյանի այցի և հոբելյանի առթիվ ծավալուն առաջնորդական է ստորագրում՝ «Համո Սահեան. Մարդ, կոմունիստ, հայ բանաստեղծ, ճշմարտության զինվոր» խորագրով³²⁵: Ներկայացնում ենք այդ անդրադարձն ամբողջությամբ.

«Ողջոյն հայրենի բանաստեղծ ՀԱՄՈՅ ՍԱՀԵԱՆԻՆ, որուն յորելեանը տօնուեցաւ Լիբանանի հայութեան մէջ, 3 Մայիսին, 1974:

Ողջոյն Չանգեզուրէն ծագած Հայոց բանաստեղծին, որ իր հետ կը բերէ պայքարական Սիւնիքի հպարտութիւնն ու ինքնիշխանութիւնը եւ անոր Գեազբել լեռնագագաթի 3800 մետր բարձրութիւնը:

Ողջոյն բանաստեղծին, որ գիտցաւ իր քերթուածներուն մէջ յաճախ աղաղակել թէ ինք «ամենից առաջ» մարդ է, կոմունիստ է, բանաստեղծ է եւ ճշմարտութեան զինուորն է անկեղծ:

Ողջոյն քերթողին եւ քաղաքացիին, որուն հոգին զերծ ու անաղարպ մնաց մարդու և ժամանակներու մեղքերէն, որոնք ծանրորէն բեռնաւորեցին ուրիշները, կամայ թէ ակամայ, գիտութեամբ եւ անգիտութեամբ:

³²⁵ «Սփիւռք», 12 մայիսի 1974 թ., թիվ 19–20, էջ 1:

Ապա մեր սրտագին ողջոյնը մասնատենք. ինչպէս մեր Դիցզանավէպի «ողորմիները» և զանոնք ուղղենք Զանգեզուրի Գեազբել լեռան արժանաւոր զակիին:

ՈՂՋՈՅՆ ՄԱՐԴՈՒՆ – Իր քերթուածներուն մէջ Համոյ Սահեան յաճախ կը յիշէ եւ կը յիշեցնէ թէ ինք մարդ է, ոչ անշուշտ երկրագունդի երեք միլիառ ութ հարիւր յիսուն միլիոն մարդերէն ո՛րեւէ մեկը, այլ՝ իր բառերով՝ «Ամենից առաջ մարդ եմ աշխարհում», «աշխարհում ընտրած իմ ճանապարհով», «իմ խոովքներով ու խղճմտանքով», «ես իմ իշխանն եմ, իմ գլխի տերը», «Հասկացէք էլի, ի՞նչ արած, մարդ եմ»...

Մարդ՝ կոչումով, գիտակցութեամբ, «խղճմտանքով», «ընտրած ճանապարհով», իբրեւ «հակառակորդը ինչ կայ աշխարհում մարդուն հակառակ», ընդունելով միաժամանակ որ «ինչ–որ չափով եւ ինչ–որ տեղ դեռ թիապարտ եմ»...

Մարդ, այսինքն՝ ազնիւ, որակաւոր եւ անկեղծութեամբ «ոսկեջրած»...

ՈՂՋՈՅՆ ԿՈՄՈՒՆԻՍՏԻՆ, որ հաւատարմ աշխարհի եւ մարդուն դարաւոր կեղտերէն մաքրագործումին՝ փշրումովը անարդարութեան ժանգոտած կապանքներուն, առանց սպասելու որ արդարութեան համար բարձրացող Կայծակէ Թուրը գործէ անարդարութիւն... Ողջոյն իր հաւատքին, «աշխարհում իր ընտրած ճանապարհին», մաղթելով իրեն պէս որ «պարտաւորանքները թեթեւան, թեթեւան նան մեր բեռները»՝ կրկին գտնելով «դժուար գտած եւ հեշտ կորցրած մեր ինքնութիւնը»...

ՈՂՋՈՅՆ ՄԱՆԱԻՄԱՆԴ ՀԱՅՈՒՆ, Սիւնեաց աշխարհի, նորօրեայ Զանգեզուրի զակիին, որ այնքան սիրեց հայրենի քարափները, «Նայիրեան դալար բարդիները», «Որոտանի եզերքին», սարալանջերը, մայրամուտը, հաւատարմով, խորապէս հաւատարմով որ «լեռան գագաթին օրն ու է մթնում», մինչ այնքան կանուխ կը մթնէ «քաղաքներու», նոյնիսկ Հայաստանի քաղաքներու մէջ... Սահեան բանաստեղծը սիրահարի սիրով սիրեց Հայաստան աշխարհը, որ «քարերով հարուստ է» եւ որ միայն երեւան ու Լենինական չէ, այլ՝ լեռ ու արօտավայր, գիւղ ու գիւղացիութիւն, որոնք մեր ժողովուրդի յաւերժութեան ողնասիւնն են: Գերազանց հայրենասիրութեան մըրմունջ են Սահեանի հետեւեալ տողերը.

«Հայաստան, անունդ տալիս,

ժայռի մէջ մի տուն եմ յիշում:

Արեւոտ մի սար եմ յիշում –

Ճակատին ձիւնի պատառիկ»:

Հայ ժողովուրդի ամենէն անքաղքենի եւ հողահաւատ բանաստեղծն է Սահեան եւ այդով՝ ամենէն իրաւ, հայրենասէր քերթողներէն մեկը: Հայաստանի հին ու նոր վէրքը ունի իր հոգիին մէջ:

ՈՂՋՈՅՆ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԻՆ, որ ստեղծագործեց արուեստով ու ոգիով, «էն գլխէն» իմաստութեամբ իրացնելով հայ բանաստեղծութեան ամենէն լուսաւոր ու մնայուն աւանդները՝ տոկուն, անփշրելի ու յաւերժական հայրենասիրութեան «քարափներու» վրայ:

Ողջոյն մանաւանդ իր յորդութեան ու բեղմնաւորութեան, որով ստեղծագործեց շոյալօրեն՝ հայրենի գարնան գեպակներուն պէս: Սահեանի գրիչը օրհնուեցաւ Վանապրեան բեղմնաւորութեամբ:

Գիտցաւ Հայոց բանաստեղծութեան տաճարին բարդ աստիճաններէն քայլ առ քայլ բարձրանալ, քրմական ծանրութեամբ, իր քերթողական մուտքը առանց ծանուցելու կոչնակներով, ծնծղաներով եւ հրթիռներով: Գիցացիական անշուք մուտքով ուրք կոխեց առաջին աստիճանին՝ տասներորդին վրայ դառնալու համար քուրմ ու քրմական սրբազանութիւն:

Կ'ողջունենք իր յորդութիւնը, իր ցարդ գրած ՏԱՍ հատոր քերթողական հունձքը—«Որտտանի եզերքին»(1946), «Առագաստ»(1947), «Սլացքի մէջ»(1950) «Ծիածանը տափաստանում»(1953), «Բարձունքի վրայ»(1955), «Նայիրեան դալար բարդի»(1958), «Հայաստանը երգերի մէջ»(1962), «Մայրամուտից առաջ»(1964), «Քարահիւների երգը» (1968), յարկապէս «Սեզամ, բացուիր»(1972) եւ այլն, որոնց հանքերէն անպայման պիտի հանուին յիսնեակ մը «աղամանդներ»՝ հայ բանաստեղծութեան յաւերժական գանձարանին մէջ դրուելու համար Վարուժաններու, Սիամանթոններու, Մեծարենցներու եւ Թէքէեաններու կողքին, որոնց անունները մրմունջն են Սահեան բանաստեղծին:

Ի վերջոյ մեծ ու մեծագոյն ողջոյն ՃՇՄԱՐՏՈՒԹԵԱՆ ԶԻՆՈՒՈՐՆ: Սահեանինն են այս բառերը.

«Իմ երգերի մէջ խօսքերն են հիստում

Եւ ՃՇՄԱՐՏՈՒԹԵԱՆ,

Եւ դրա համար կուրծքս չեմ ծեծում,

Որ ինձ հաւատան:

Եւ ՃՇՄԱՐՏՈՒԹԵԱՆ ԶԻՆՈՒՈՐՆ ԵՄ ԱՆԿԵՂԾ»:

Ողջոյն «ճշմարտութեան զինուոր» բանաստեղծին, որ իր գրածներուն համար կրցաւ իր «կուրծքը չծեծել», հակառակ անոր որ իր կեանքին առաջին եւ մեծ մասը ապրեցաւ երբ պատուանդանները թեթեւացած չէին, «սպառնալիքի եւ ահի մթին ամպերը դեռ անցած չէին» եւ «անմեղութիւնը զնդանից չէր ելած»...

Սահեան իբրեւ «ճշմարտութեան զինուոր» կեցաւ արդարին, յաւերժականին, հայրենիքին ու հայրենասիրութեան եւ մանաւանդ Գեղեցիկին կողքին, կոնակ դարձնելով յոռի բարքերուն, փառքին ու կողմնակալութեան՝ մեր կեանքին ու գրականութեան մէջ:

Ողջոյն սիրելի Համոյ Սահեանին, իր վաթսունամեակի սեմին, թող ան ըլլայ-Նայիրեան դալար բարդի, Լիբանանի Մայրիներուն յաւերժականութեամբ:

Ս. Ս.»

Համո Սահյանը Սիմոնյան գրողին անձնապէս ճանաչել է հենց Բեյրութում, խորապէս հիացել ու տպավորվել նրա հանրագիտակ կերպարով, վայելել առաջին ընթերցումի հրճվանքը: Սիմոնյանի ընկերակցությամբ Սահյանը շրջել է Լիբանանի պատմամշակութային վայրերում, շփվել լիբանանահայ համայնքի հետ, մասնակցել տարբեր ստեղծագործական հանդիպումների: Ս. Գրիգորյանն իր «Բազմաուտա-

ղանդ երախտավորը»³²⁶ գրքում հրապարակել է մի բացառիկ լուսանկար Սահյանի՝ Բաալբեկի պատմական հուշահամալիր այցելությունից. լուսանկարում Սիմոն Սիմոնյանն է, Համո Սահյանը, Սիմոնյանի որդին՝ Սասուն Սիմոնյանը և գրող Երվանդ Պարսումյանը: Գրական սրտախոս զրույցներով հագեցած բեյրության երեկոների, Սիմոնյանի ու Սահյանի մարդկային ջերմ շփումների մասին է վկայում «Սփիւոք»-ի 1974 թվականի հունիսի 2-ի համարում «Խմբագրի օրատետրէն» խորագրի ներքո Սիմոնյանի հրապարակած փոքրիկ հուշակնարկը՝ վերնագրված «Համո Սահեանին հետ. «Մի շան պատմությունը»³²⁷:

«— Կեանքումս մի անգամ միայն արձակ եմ գրել,— ըսաւ հայրենի բանաստեղծ Համոյ Սահեան եւ յառաջացաւ դէպի երկու քայլ անդին գտնուող պատշգամբը՝ պանդոկի հինգերորդ յարկի իր սենեակին:

Իրիկնամուտ էր. անկէ՛ պատշգամբէն ցոյց տալով շէնքերու միտել գոյացած բացը, ըսաւ.

— Այսպիսի մի բաց շրջափակում, շէնքերի միջեւ, ապրում էր մի գեղեցիկ շուն, յաղթ հասակով, առաւ ստեղծերով, բոլոր իր նմաններից շատ գեղեցիկ մի շուն: Սիրում էինք նրան. Բոլոր պատշգամբներից կերակուր էիրք զցում վար:

Մի օր, այսպիսի մի պահին, լսեցի գոռում-գոչում,, անհամար շների ահեղ հաջոց. Հարիւրաւոր մանր-մունր շներ յարձակում են մեր թաղի գեղեցիկ շան վրայ. Որտեղից հավաքուել են, ինչպէս համաձայնել են իրար հետ, ո՞վ համաձայնեցրել է այս կեղտոտ շներին՝ այսպիսի մի միացյալ յարձակում գործելու գեղեցիկ ու մի հատիկ շան վրայ: Զայրագնած էի. Հէնց նոյն րոպէին՝ ճաշատեղանից վերցրի պահածոյ մսի փուփը, զցեցի վար՝ շների վոհմակի վրայ եւ ապա իջայ վար: Ինչ տեսնեմ... Մեր թաղի գեղեցիկ շունը փռուել էր գեպին, արհնւլուայ... Մի քանի րոպէ անց՝ փակեց աչքերը... Արդէն փախել էին նրան զգզող մանր-մունր, փողոցի կեղտոտ շները... Գզգզել, յօշոտել, սպանել էին նրան, որովհետեւ իրենց նման չէր մեր շունը, տարբեր էր իրենցից, գեղեցիկ էր, շատ գեղեցիկ: Համոզուեցի, որ իրար նման եղողները, այսինքն միջակութիւնները չեն հանդուրժի գեղեցկին...

Էի, սիրելիս,— վերջացուց իր խօսքը Համո Սահեանը,— էդպէս է նաեւ մեր գրականութեան մէջ. բազում միջակութիւններ չեն հանդուրժում սակաւ տաղանդաւորներին: Բայց ամենից զարմանալին այն է, որ ինչպէս սերտորեն իրար հետ զինակցում են միջակութիւնները ընդդէմ մենակ մնացած տաղանդաւորին, «գեղեցկին»... Կենդանիների մէջ միմիայն մարդը եւ նրա հետ ապրող եւ նրա բնատրոփութիւններին ընդելացած շունն է, որ սպանում են իրենց նմաններին. միւս անասունները, առիծը, օձը, վագրը եւ այլն, չեն սպանում իրենց նմաններին. կուում են, բայց երբ տապալում են եւ յաղթում. դէն զցում յաղթուողին եւ հեռանում...

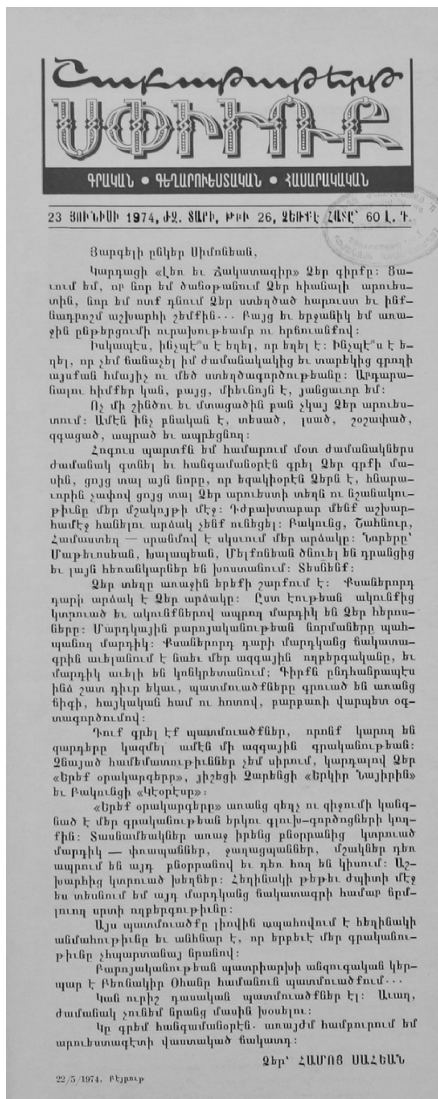
Համոյ Սահեան այս պատմությունը ըրաւ գիրքի մը առթիվ:

Առիթ պիտի ունենանք իր շան պատմությունը կրկնելու:

³²⁶ Գրիգորյան Ա., Բազմատաղանդ երախտավորը, Ե., 1999, էջ 56:

³²⁷ «Սփիւոք», 2 հունիսի, 1974 թ. թիվ 23, էջ 1:

Իր արձակ այդ էջը փնտրեցինք, բայց չգտանք:
Երանի՜ թե մէկը գտնէր եւ մեզի դրէր:
Կուզենք արտատպիչը զայն իր հարազատութեամբը:
Ս. Ս.»

Իհարկե, Սահյանը նման բովանդակու-
թյամբ արձակ գործ չունի, և այս պատմության
«միտք բանիով» պետք է հիշել միայն նրա
«Շները» խորիմաստ բանաստեղծությունը՝
«ուրիշ տեսակի շների մասին»: Այստեղ Սի-
մոնյանը հետաքրքրական վկայություն ունի,
որ իրենց բեյրության հանդիպման ու զրուցա-
խոսության ընթացքում Սահյանը շան պատ-
մությանն անդադարձել է մի գրքի առիթով:
«Սփիւռք» շաբաթաթերթի նույն թվականի թիվ
26-ի մի ուշագրավ հրապարակումը՝ Սիմոնյա-
նին հասցեագրած Սահյանի նամակը, կարծես
բացատրում է, թե որ գրքի մասին է խոսքը:
Բեյրութում գտնվելու օրերին Սիմոնյանը Սա-
հյանին է նվիրում իր «Լեռ և ճակատագիր»
հատընտիրը, որը հայտնություն էր Սահյանի
համար: Սահյանը տեղեկանում է նաև Սիմո-
նյան-«Սփիւռք»-խորհրդային Հայաստան ոչ
այնքան հարթ հարաբերությունների մասին,
որոնք հատկապես սրվել էին «Սփիւռք»-ում
1960-ականներից Սիմոնյանի բարձրացրած
ազգային հարցերի պատճառով³²⁸: Նամակը
թվագրված է 22.05.1974 թ., որ միաժամանակ
Սահյանի՝ Բեյրութից հայրենիք վերադառնա-
լու օրն էր: Վերադարձից առաջ Համո Սա-
հյանը նամակով արտահայտել է Սիմոնյանի
նորահայտ ստեղծագործությանն առնչվելու
գրական վայելքից ելքավորված անօրինակ
հույզերը: Նամակն իրավամբ Սիմոնյանի
գրական տաղանդի ինքնահատուկ գնահա-

328 «Սփիւռք»-ն իրավամբ դարձավ հայ մտավորականության անկախ մտածումի բեմը՝ գրական-
գեղարվեստական արդյունավորումներից բացի կարևոր դերակատարություն ունենալով ազ-
գային հիմնախնդիրների խորքային լուսաբանման, գաղթաշխատի մտահոգությունների վեր-
հանման, դրանց լուծման ուղիների որոնման, հայի արդար դատն ու հայկական հողերի վերամի-
ավորման պահանջն աշխարհայուր դարձնելու, ընթերցողներին ազգային տագնապների շուրջ
մեկտեղելու, սփյուռքահայությանը կամրջելու երախտառատ գործում:

տություն է: Բանաստեղծը Սիմոնյանին տեսնում է հայ դասական արձակագրության *Բակունց*, *Համաստեղ*, *Շահնուր* ծիրում և ցավ ի սիրտ ափսոսում, որ նոր է ծանոթանում նրա «հմայիչ ու մեծ» ստեղծագործությանը: Սահյանը տողատակով նաև խոր մտահոգություն է արտահայտում Սիմոն Սիմոնյանի անվան ու գործի մասին հայրենի ընթերցողի անտեղյակության, մասամբ նաև հանիրավի ու միտումնավոր **լռության** առնչությամբ: Ահա այդ բացառիկ նամակն ամբողջությամբ.

«Հարգելի ընկեր Սիմոնյան,

Կարդացի «Լեռ և ճակատագիր» Ձեր գիրքը:

Ցավում եմ, որ նոր եմ ծանոթանում Ձեր հիանալի արվեստին, նոր եմ ուրբ դնում ձեր ստեղծած հարուստ և ինքնադրոշմ աշխարհի շեմքին...

Բայց և երջանիկ եմ առաջին ընթերցումի ուրախությամբ ու հրճվանքով:

Իսկապես, ինչպե՞ս է եղել, որ եղել է: Ինչպե՞ս է եղել, որ չեմ ճանաչել իմ ժամանակակից ու փարեկից գրողի այսքան հմայիչ ու մեծ ստեղծագործությունը: Արդարանալու հիմքեր կան, բայց, միևնույն է, հանցավոր եմ:

Ոչ մի շինծու և մտացածին բան չկա Ձեր արվեստում: Ամեն ինչ բնական է, փեսած. լսած, շոշափած, զգացած, ապրած ու ապրեցնող:

Հոգուս պարտքն եմ համարում մոտ ժամանակներս ժամանակ գտնել և հանգամանորեն գրել Ձեր գրքի մասին, ցույց տալ այն նորը, որ եզակիորեն Ձերն է, հնարավորին չափով ցույց տալ Ձեր արվեստի փեղն ու նշանակությունը մեր մշակույթի մեջ: Դժբախտաբար, մենք աշխարհամեջ հանելու արձակ չենք ունեցել: Բակունց, Շահնուր, Համաստեղ–սրանցով է սկսվում մեր արձակը: Նորերը՝ Մաթևոսյան, Խալափյան, Մեքոնյան, ծնվել են դրանցից և լայն հեռանկարներ են խոստանում:

Ձեր փեղը առաջին երեքի շարքում է: Քսաներորդ դարի արձակ է Ձեր արձակը, ըստ էության, ակունքից կտրված, բայց ակունքներով ապրող մարդիկ են Ձեր հերոսները: Մարդկային բարոյականության նորմաները պահպանող մարդիկ: Քսաներորդ դարի մարդկանց ճակատագրին ավելանում է նաև մեր ազգային ողբերգությունը, և մարդիկ ավելի են կոնկրետանում: Գիրքն ընդհանրապես ինձ շատ դուր եկավ, պատմվածքները գրված են առանց ճիգի, հայկական համ ու հուրով, բարբառի վարպետ օգրագործումով:

Դուք գրել եք պատմվածքներ, որոնք կարող են զարդերը կազմել ամեն մի ազգային գրականության: Չնայած համեմատություններ չեմ սիրում, կարդալով ձեր «Երեք օրակարգ»–ը հիշեցի Չարենցի «Երկիր Նաիրի»–ն և Բակունցի «Կյորես»–ը:

«Երեք օրակարգ»–ը առանց զեղչ ու զիջումի կանգնած է մեր գրականության գլուխգործոցների կողքին:

Տասնամյակներ առաջ իրենց բնօրրանից կտրված մարդիկ դեռ ապրում են այդ բնօրրանով և դեռ հող են կիսում: Աշխարհից կտրված խեղճեր: Հեղինակի թեթև ժպիտի մեջ ես տեսնում եմ այդ մարդկանց ճակատագրի համար ճնշվող սրտի ողբերգությունը:

Այս պատմվածքը լիովին ապահովում է հեղինակի անմահությունը, և անհնար է, որ երբևէ մեր գրականությունը չհպարտանա նրանով:

Բարոյականության պատրիարքի անզուգական կերպար է բեռնակիր Օհանը համանուն պատմվածքում:

Կան ուրիշ դասական պատմվածքներ էլ: Ավաղ, ժամանակ չունեմ նրանց մասին խոսելու:

Կգրեմ հանգամանորեն, առ այժմ համբուրում եմ արվեստագետի վաստակած ճակատը»³²⁹:

Ձեր՝ Համո Սահյան

22.5.74 թ. Բեյրութ

Սահյանի նամակը հրապարակելով «Սփիռք»-ում՝ Սիմոնյանը անչափ խորիմաստ ու հուզիչ պատասխան խոսք է գրում՝ ենթատեքստով դարձյալ ակնարկելով «շան պատմության» դառնադի իրողությունը, որ նաև իր ստեղծագործական ճանապարհին էր վիճակված.

«Սիրելի՛ Սահեան,

Շան պատմությունդ ետք՝ այս գիրը: Եղաւ՝ երկու:

Բայց ինչու՞ այս գիրդ, սիրելի՛ Սահեան, այն ալ՝ մեկնումիդ առաւօտը: Ինչու՞ այս բացականչությունը. «Իսկապէս, ինչպէս է եղել, որ եղել է»:

Ես ալ քեզի պէս չեմ գիտեր թէ «ինչպէս է եղել, որ եղել է»:

Բայց՝ «եղել է»: Փաստ է: Կ'երեւի թէ կ'ըլլայ եւ եղած են նման բաներ:

Երկուքս ալ բացատրություն չունինք, ունենալով հանդերձ:

Թերեւս միակ բացատրությունը կրնայ տալ քու «շան պատմություն»-ը, զոր պատմեցիր երեկոյ մը՝ միտքդ երկար չարչրկելէ ետք, կամ աւելի ճիշտը՝ մտքիդ չարչրկումը մեղմելու համար:

Բոլոր շուները, նոյն տիպի, նոյն հասակի, չենհանդուրժեր ներկայությունը, գոյությունը իրենցմէ փարբր շան մը, գեղեցիկ ու մեծ շան մը, կամ պէտք է ըլլան իրենց նման, կամ պէտք է յօշոտուին իրենցմէ **փարբեր** եղողները:

Միջակութեան ստեղծած ու պարտադրած դժխեմ օրէնքն է:

Շուները կը յօշոտեն իրենցմէ փարբեր եղողները, իսկ գրականութեան միջակութիւնները՝ ԼՌՌԻԹԵԱՄԲ կը շրջապատէն փաղանդաւորները:

«Իսկապէս, ինչպէս է եղել, որ եղել է»...

Բայց ես երջանիկ եմ եղածին համար: Երջանիկ եմ, որ փարբեր եմ լուութեան դարբիններէն (այս ափերու գրական թերթեր, գրականագէտներ, գրողներ):

Ու հիմա կը փորձես փշրել այդ լուութիւնը, այսինքն միջակութեանց վոհմակին կաղկանձը լուցնել:

Պիտի լուին: Միջակութիւնները զինակցիլ գիտեն, փաղանդաւորները՝ ոչ: Այս վկայութեամբդ, պիտի հակադրուիս բանագէտ «բազմութեան» մը դեմ, պիտի անջա-

³²⁹ «Սփիռք», 1974 թ. 23 հունիսի, թիվ 26, էջ 1:

տուխ անոնցմէ եւ ուղիղի կենաս Օշականի կողքին, որ 1947 թուին նոյնը վկայեց առաջին պատմութիւններու առթիւ: Օշականէն մինչեւ Համոյ Սահեան կամուրջ մը կը մղուի, որուն փակէն թող հոսին «լռութեան ձայները»...

Մէկը սակայն իր հոգիին մէջ քեզ բարձր պիտի դասէ:

Այդ «մէկը», գիտցիր, այս պարագային ես չեմ, այլ գալիքն է, ապագան:

Դուն մեծցար՝ գալիքի մէջ:

Սիրելի՛ Համոյ, դուն «մի քիչ մարդ» չես, ինչպէս յաճախ կը յիշեցնես քերթուածներուդ մէջ, այլ լիակատար, արժանատի ու արժանավայել մարդ, որովհետեւ գիտես վկայել խիղճովդ եւ ծառայել միջակութեանց դեմ:

Երախտապարտ եմ քեզի, որովհետեւ գիրդ զիս մղեց վերադառնալ ստեղծագործութիւններու, որոնցմէ ընդհատուած էի:

Կը սպասեմ խոստումիդ:

«Հոգու պարտքն եմ համարում մոտ ժամանակներս ժամանակ գտնել և հանգամանորեն գրել Ձեր գրքի մասին, ցույց տալ այն նորը, որ եզակիորեն Ձերն է...»:

Մեր ժողովուրդի փոքրիկները շատ փոքր են, եւ մեծերը՝ շատ մեծ:

Համբոյրով՝

ՍԻՄՈՆ ՍԻՄՈՆԵԱՆ

Յավոք, Համո Սահեանն այլևս չանդրադարձավ Սիմոնյանի ստեղծագործութեանը: Ամեն դեպքում մեզ որևէ անդրադարձ մինչև այսօր հայտնի չէ: Բացառված չէ, որ նրանց նամակագրությունը շարունակվել է, և Սիմոնյանի արխիվում պահպանված նյութեր լինեն: Անշուշտ, դրանք կամբողջացնեն այս գեղեցիկ ու նորահայտ գրական բարեկամության պատմությունը: Յավոք, այդ տարիներին խորհրդային գաղափարախոսության կրողները մեծապես խոչընդոտում էին «Սփիւռք»-ի ազատախոհ խմբագրի՝ հայրենի գրական միջավայրի հետ առողջ ու լիարյուն շփմանը: Անկախ քաղաքական հալածանքներից, «գրական միջակապետության» (Հակոբ Օշական) հաղթարշավից՝ Սիմոնյանը միշտ մնաց հայրենիքի ու իր գրչակից ընկերների կողքին: «Ես քու զուտ եմ հարագապի՝ ինձի ապրակ զարնես թէ ծափ, վասնզի ափսոս, շատ ափսոս, նոյնն են քու ծափդ ու ապրակդ: Երեսուն տարի, մինչեւ երէկ, ինձի ապրակ զարկիր մէկ ափովդ, երբ ես Ղարաբաղ ու Նախիջեան պահանջեցի, Արեւմտեան Հայաստան, Վան ու Մուշ պահանջեցի, իսկ հիմա երկու ափերովդ ծափ կը զարկես երբ ես զանոնք չեմ պահանջեր, եւ կ'աղօթեմ առ Տէր, որ առ այժմ եղածը պահէ: Ապրակէդ, ես վրջեցի իմ հորս ձիուն պէս, իսկ հիմա կուց-կուց արին կու լամ, երբ ծափ կը զարնես ինձի, այնքան ուժգին ու բուռն:»

Ծափդ ու ապտակդ երանի՛ թէ տարբեր, շատ տարբեր ըլլային:

Բայց դարձեալ, միշտ ու յաւիտեանս յաւիտենից, յարգանք քեզ, հայ ժողովուրդ»(Սիմոն Սիմոնյան):